

KUR'ÂN'A GÖRE İNKÂRIN PSİKOLOJİK TEZÂHÜRLERİ

Yrd. Doç. Dr. Ali YILMAZ.*

ÖZET

Kur'ân, muhatabını, mesajını kabul etme (iman) ve reddetme (inkâr etme) durumuna göre; genel anlamda, iki sınıfa ayırarak mü'min ve kafir diye adlandırır.

O, her iki sınıfın çeşitli özelliklerinden zaman zaman bahsederken, hem iman edenlerin hem de inkâr edenlerin içinde buldukları hâlet-i rûhiyelerinden dışa akseden, fiziki görünümlerine yansıyan yönlerine dikkat çeker ve onları somutlaştırarak tanıtır.

Biz de bu çalışmamızda, inkâr psikolojisine atıflarda bulunan Kur'ân ayetlerini ele alarak, psikolojik tahlillerle değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: İman, İnkâr, Psikoloji, Âyet, Kur'ân.

ABSTRACT

The Appearances of Psychological Infidelity in the Koran.

The Koran categorized the recipients of its message as “the faithful” and “the infidel” according as their confirmation or denial of its teaching.

The Koran occasionally mentions of the traits of both the faithful and the infidel and draws attention to their outward

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı.

appearances, by giving examples of some definite hints as reflected by their mental state of mind.

In this study we attempt to make psychological analyses based on several verses of Koran with their reference to the mental state of denial.

Key Words: *Faith, Infidelity, Psychology, Koranic Verses, Koran.*

İnsan, bedensel ve ruhsal olmak üzere iki âlemden mürekkeptir. Bedensel âlemiyle o, dünyevî işlerini yürütürken, ruhsal ve iç âlemiyle manevî terakkiyi (huzur ve sükûnu, ruhî olgunluğu) veya çöküntüyü (psikolojik bunalımları) yaşar. Kişinin dış âlemi, iç âleminin emir ve komutasında hareket ettiğinden, bâtınî âlemin zâhirî âleme hâkimiyetinden söz edilebilir. İşte bu iç âlemin olumlu veya olumsuz tezahürleri, psikoloji ilmiyle değerlendirilip anlamlandırılırken, ortaya çıkan sonuçlar bilimsel açıdan izaha kavuşturulur.

Bilindiği gibi psikoloji, insanın ruhî yaşayış ve davranışlarını,¹ canlı varlıkların duyuş, düşünüş ve davranışlarını konu edinirken,² “insanın zihnî yapısının incelenmesi”, veya “gözlenebilen davranışların bilimsel incelenmesi” biçiminde tanımlanmıştır.³ Bu tariflerde iki önemli unsur dikkati çeker; davranışlar ve zihinsel süreç. Bu bağlamda davranışlar, zihinsel sürecin bir uzantısı durumundadır ve kişiliğin yapısal göstergesidir.

¹ Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Ankara, 1988, s. 2, 66.

² Baymur, Feriha, *Genel Psikoloji*, İstanbul, 1994, s. 1.

³ Cüceloğlu, Doğan, *İnsan ve Davranışı*, İstanbul, 1998, s. 34. Ayrıca bkz. Arkonaç, Sibel Aysen, *Psikoloji*, İstanbul, 1998, s. 12.

İnsanın davranışları ve iç yaşamı, bilimin en ilginç konularından birisidir. İnsan davranışlarını güdüleyen nedenler, bunların yönelik olduğu amaçlar nelerdir? İnsan, nasıl daha başarılı, doyumlu, etkili ve anlamlı bir hayat yaşayabilir? Kendini nasıl daha iyi gerçekleştirebilir? İşte bunlar ve bunlara benzer sorunlar, psikolojinin kapsamına giren birçok araştırma konularından bazılarıdır.⁴ Kişiden zuhur eden bu davranışlar, bazen normal seyrinde devam ederken bazen anormal bir hal sergileyebilir.⁵ Anormal davranışlar, kaygı ile ilgili bozukluklar, duygulanım bozuklukları, organik akıl bozuklukları, kişilik bozuklukları gibi farklı şekillerde tezahür ederken,⁶ bazı psikologlarca, başkalarını üzen ve yardım için çare aratan davranışlar olarak görülür.⁷

İnsan, birçok unsurlardan meydana gelmiş, ahenkli ve parçalanamaz bir bütündür ve her insanın, diğer insanlardan farklı olarak kendine has birtakım özellikleri vardır. Bunlardan biri de şahsiyettir. İnsanları bir birinden ayıran, her insanın kendine mahsus bedenî ve ruhî özelliklerinin tümü olarak da tanımlanan şahsiyet, aynı zamanda, bir insanın diğer insanlara görünüşünü ve onlar karşısındaki davranışların bir bütünü olarak değerlendirilişini ifade eder.⁸ İnsanın şahsiyetini oluşturan faktörler, onun fizikî yapısı, ruhî yapısı (zekâ, mizaç, duygu) ve sosyal çevresi (gelenek, görenek, dinî ve ahlâkî emirler) şeklinde üç şekilde mütalâa edilebilir.⁹ Bu temel şahsiyet özellikleri, olumlu (dürüst, güvenilir, yiğit, akıllı, olgun, anlayışlı) ve

⁴ Baymur, s. 1.

⁵ Psikolojik açıdan normal ve anormal davranışın kıstasları için bkz. Arkonaç, s. 407- 410.

⁶ Geniş bilgi için bkz. Arkonaç, s. 410- 428.

⁷ Cüceloğlu, s. 434.

⁸ Peker, Hüseyin, "Olumlu Şahsiyet Özellikleri ve Din", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1 (1986), s. 100.

⁹ Peker, a.g.m., s. 102.

olumsuz (hileci, güvenilirmez, iki yüzlü, korkak, menfaatçi, aptal, inatçı) diye genel olarak iki gruba ayrılmaktadır.¹⁰ İnsanın olumlu şahsiyeti şekillenirken ona etkide bulunan çevresel ve psikolojik faktörlerin en önemlilerinden biri de dindir¹¹ ve dinde uyulması gereken birtakım esaslar olduğu ve insanın, inandığı varlığa karşı yerine getirmekle kendini yükümlü hissettiği bazı görevlerin (ibadetler, ahlâkî davranışlar) bulunduğu¹² bir gerçektir. İşte Din Psikolojisi de, dinî olayları (fenomen) araştıran bir insan ilmi olduğundan, genel eğilim bakımından dini, psikolojik bakış açısıyla inceler. Böylece insanın ruhî yaşayış ve davranışları içerisinde, dinî nitelik taşıyan her belirtiyi inceleme konusu yapar.¹³ Dinî eğilim ve kabiliyet, dinî ilgi ve istekler, dinî duygu ve tecrübeler, dinî inanç ve tutumlar, dua ve ibadetler, tevbe ve hidâyet, dinden kopma ve inançsızlık, mistik ve tasavvufî yaşayış... din psikolojisinin başlıca konularını oluştururlar.¹⁴ Buna göre din psikolojisi, dinin etkisiyle kişide oluşan duygular, tavırlar, kişilik (Personality) özellikleri.... gibi bütün psikolojik süreçler üzerinde durur.¹⁵

Kişiliğin nasıl ortaya çıktığını araştıran kişilik psikolojisi, bireylerin kendilerine özgü davranış, düşünce ve duygu biçimleriyle ilgilenip¹⁶ bunların temelinde yatan genel yapıları bulmayı amaçlarken,¹⁷ bu sahada psikologlar, özellikle kişisel farklılıkları ele

¹⁰ Peker, a.g.m., s. 103.

¹¹ Peker, a.g.m., a.y.

¹² Yavuz, Kerim, "Din Psikolojisinin Araştırma Alanları", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 5 (1982), s. 88.

¹³ Hökelekli, s. 6-7.

¹⁴ Hökelekli, s. 7.

¹⁵ Hökelekli, s. 67.

¹⁶ Cüceloğlu, s. 37.

¹⁷ Cüceloğlu, s. 38.

alırlar.¹⁸ Kişilik (karakter ve mizaç), bir insanın bütün ilgilerinin, tutumlarının, yeteneklerinin, konuşma tarzının, dış görünüşünün ve çevresine uyum biçiminin özelliklerini içeren bir terimdir.¹⁹ Aynı zamanda, kişilik, kişinin, diğer kişilerle karşılıklı etkileşim tarzlarına veya kişinin kendine atfettiği ve toplumdaki işlemine göre edindiği rollere dayanılarak tarif edilebilir. Her kişilik tarifi, davranışın farklı türleri üzerinde yoğunlaşır.²⁰ Bir insanın gerçek kişiliği, iç hayatındaki dinamik güçlerin kendisine has özellikleri ile açıklanabilir.²¹

Kur'ân'da kişilik psikolojisi ile ilgili birçok ifade yer almaktadır. Bunlardan bazılarında göre, insan, istikrarsız, değişken, zayıf, hırslı, huysuz... bir yapıya sahip olarak tanımlanırken,²² bunların her birinde farklı bir psikolojik ortamın varlığına, kişilik bozukluğuna dikkat çekilir. Kişilik bozukluğu, esas özelliği bakımından, kişinin, kendisi ve çevresi ile ilgili algılamalarında, düşüncelerinde, ilişkilerinde, ya uyumun önemli bir şekilde ve derecede bozulmasına veya kendinde öznel bir sıkıntı, dert, tehlike oluşmasına neden olabilecek birtakım değişmez, bölünmez, derine girmiş ve yerleşmiş özelliklerin hemen hemen bütün bir ömür boyunca sürmesidir.²³ Kişilik bozukluğu olan birey, kendisini ve etrafını, uyumsuzluk doğuran, değişmez, derinlemesine bir şekilde içine girip yerleşmiş birtakım kalıplara göre algılamakta ve düşünmektedir. Bu durum onun, kendisi ve çevresi ile uyumunda önemli bozukluklara veya dertlere sebep olmaktadır²⁴ ki bunun temelinde yatan en önemli

¹⁸ Arkonaç, s. 377.

¹⁹ Baymur, s. 253.

²⁰ Arkonaç, s. 378.

²¹ Baymur, s. 254.

²² Bkz. Nisâ, 128; Meâric, 19- 21; Haşr, 9; Teğâbün, 16.

²³ Arkonaç, s. 427.

²⁴ Arkonaç, a.y.

etkenlerden birisinin, inançsızlık veya inkâr olduğu söylenebilir.

İnsanlık tarihi boyunca imanla inkâr, toplumlar arasında aynı paralellikte varlıklarını hissettirmişler, özellikle toplumun düşünce hayatında rol oynayanların tesirleriyle kitlelere nüfuz etme imkanına sahip olmuşlardır. Düşünce hayatları hakkında bilgi edinilen en eski milletlerden başlayarak tarih seyri içerisinde inkârın, farklı alanlarda tezahür ettiği bir gerçektir. Allah'ı inkâr, birliğini inkâr, dini inkâr, Peygamberi inkâr, ahireti inkâr gibi çeşitli şekillerde baş gösteren inançsızlık,²⁵ toplumların düşünce hayatlarında önemli rol oynayan şahısların, ekolleşmiş fikrî (felsefî) akımlarıyla farklı boyutlar ve ivmeler kazanmıştır.²⁶ İman gibi inkâr da aynı psikolojik güçten kaynaklanmaktadır.²⁷ İnançsızlık ve inkârı, “bir alevi tersine çevirerek onu tutuşturan kuvvetli bir üfleme”ye benzer şekilde “tersine çevrilmiş bir iman” şeklinde anlamak mümkündür.²⁸

İman ve inkâr, şahsiyeti, olumlu veya olumsuz yönde etkiler mi? Etkilerse, bu ne şekilde olur? Dini veya dinin bir yönünü inkâr edenlerde, her hangi bir ruhi sarsıntı, derin izler bırakmakta, bunlar manevi değerlerden yoksun oldukları için ruhi şoklarda uygun bir sığınak bulamayarak kötü telafiler yapmaktadır. Halbuki inançla dolu insan, sarsıntılar karşısında manevi sığınaklardan yararlanır. En büyük koruyucusu olan Allah'a sığınır.²⁹ İnanç, kişiliğin yeniden yapılanması

²⁵ İnançsızlığın Kur'ân'daki anlam çerçevesi; “İnkâr, Küfür, Şirk, Tekzîb, İ'râz, Tevellî, Cuhûd, Nifâk...” şeklinde sıralanırken, buna yakın anlamlı olarak da; “Zulüm, Fısk, Dalâlet, Mücrim, Fücûr” gibi kavramlar gösterilebilir. Geniş bilgi için bkz. Ekin, Yunus, *Kur'ân'a Göre İnançsızlık*, İzmir, 2001, s. 30- 137.

²⁶ Geniş bilgi için bkz. Çubukçu, İ. Âgâh, “İnkârcılıktan Doğan Bunahımlar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. XX (1997), s. 1-11.

²⁷ Hökelekli, s. 205.

²⁸ Hökelekli, a.y.

²⁹ Peker, s. 105.

için en önemli vasıta olarak kabul edilirken, aynı zamanda bilinç dışının beklenmedik ve tehlikeli etkilerine karşı birer savunma aracı, bilinç dışı güdülerle en güvenli ilgilenme yolu, kişinin ruhsal dengesini koruyucu duvar olarak da görülür.³⁰

Görüldüğü gibi iman, birtakım değerleri ruhî yapıya yerleştirip dengeyi sağlarken; inkâr, kişinin şahsiyet ve karakterini zedeleyen kötülüklerin benliğe yerleşmesine sebep olmakta, onun davranışlarında bozukluk, tutarsızlık ve dağınıklık sergilemesine yol açmaktadır.

Yukarıda da değinildiği gibi; Kur'ân'da insan tabiatı ve karakteri ile ilgili ifadeler çok yerde tekrar edilmiştir. Ayrıca insanın psikolojik melekeler ve fonksiyonları, gelişim çağları, insan tipolojisi gibi konularda da açıklamalar yer almaktadır. Aynı zamanda, Kur'ân'da en geniş şekilde ele alınan konulardan biri, iman ve inkâr psikolojisidir. Bunlara ek olarak vahiy ve ilham, rüya, sosyal kalıp yargılarının etkisi, dini tebliğe karşı direnme ve savunma mekanizmaları, grup ve cemaat psikolojisi gibi daha birçok konuda Kur'ân'da aydınlatıcı bilgilerin yer aldığını söyleyebiliriz.³¹

Psikolojik tezahürlerin (olumlu) belirtileri, iman eden ve buna göre yaşayan fert ve kitleler için de geçerlidir. Bir dinin mensubu bulunan dindar bir insan realitesini göz önünde bulundurmak için, bu insanın kendine malettiği dinin unsurlarını ve dinini yaşadığı tarzı sıkı sıkıya müşahade etmek gerekir.³² Asr-ı saâdetten itibaren günümüze kadar bu tezahürlerin farklı boyutlarda yansımaları, mü'minin dış

³⁰ Hökelekli, Hayati, "Psikoloji ve Sosyoloji Açısından İbâdet", *DİA*, XIX, 249.

³¹ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 24-25.

³² Hökelekli, *a.g.e.*, s. 67.

dünyasıyla beraber ruhsal değişimin ve birbiriyle uyumun çok bariz örneklerini sergilemektedir. Hz. Peygamberin, ibadet anında ve benzeri diğer zamanlarda yaşadığı ruh hallerinin (iç huzurun, sevginin, yumuşaklığın, merhametin, yardımlaşma duygusunun) dışa yansıyan izlerini sahabenin bizzat müşahede edip ondan öğrenmesi, bu meselenin en çarpıcı yönlerinden birini bize sunmaktadır.

Peygamberler aracılığıyla tebliğ edilen vahiyler, toplumların ıslah edilmesine birinci derecede katkıda bulunmuş, bu bağlamda yüklü mesajlarla insanlığı hedef almıştır. Arzu edilen en ideal sosyal kitleleri vücuda getirmek amacıyla ilahi bildirimler, toplumsal yapıyı göz önünde bulundurmamak suretiyle kamu vicdanını tahkir ve rencide etmeden, onların hastalıklarına teşhis koymuş, neşter vurmuş ve son derece başarılı tedavilerle çözüm yollarını göstermiştir. Son ilâhî mesaj olan Kur'ân, asr-ı saâdetten önceki toplumların sosyo-ekonomik; sosyo- politik; v.b. yönlerinden bahsederken, diğer taraftan onların en etkili alanlarına; psiko- sosyal (makro ve mikro planda) ortamlarına zaman zaman dikkat çeker.³³ Aynı şeyi asr-ı saâdetteki topluluklar için de sergiler. Yaşadıkları hayatın bir iç (psikolojik) bir de dış (sosyal) cephesini resmederek bu iki alemin etkilediği ve etkilendiği noktaları gözler önüne serer.

Kur'ân, fertleri ve toplumları, psikolojik açıdan hazır hale geldikten sonra imana davet eder ve böyle bir inancı sahih ve muteber sayar. Ondaki, itikat, ibadet, muamelat ve ahlak ile ilgili prensiplere, kalben ve ruhen bütünleşmedikçe iman etmenin hüsn-i kabul

³³ Meselâ; İçkinin haram kılması, o gün ki toplumun, psiko- sosyal ortamı göz önünde bulundurularak kademeli bir şekilde dört safhada - ki bu dört safha, ayetlerin iniş seyrine göre; 1- Nahl, 67; 2- Bakara, 219; 3- Nisâ, 43; 4- Mâide, 93 şeklinde - gerçekleşmiş, böylece o topluma, en müsait ortam ile dinî emirler ve yasaklar yüklenmiştir.

görmeyişi altında bu gerçek aranmalıdır. Bunun için Kur'ân, toplumdaki fertleri, bu özelliğe göre değerlendirerek onları sınıflandırır ve bu sınıflandırmaya göre de onlara farklı isimler vererek sosyal yapının bu oluşumuna dikkatleri çeker. Şöyle ki; Kur'ân, "mü'min"le "münafık"tan, "muhlis"le "mürâî"den bahsederken, onları hâlet-i rûhiyelerine göre değerlendirir ve mü'mini, "gönülden bağlanan, teslim olan"; münafık'ı, "kalben ve ruhen onaylamayan"; muhlis'i, "samimi davranan"; mürâî'yi, "gösteriş yapan" kimseler olarak tanıtır ve böylece onları, içinde buldukları psikolojik ortama göre sınıf ayırımına tabi tutmuş olur.

Genel hatlarıyla Kur'ân, (ferdî ve içtimaî) üç tip insan psikolojisinden bahseder. İman dairesi içinde mü'min(ler)in inanç psikolojisi, küfür dairesi içerisinde münafık(lar)ın ve kafir(ler)in inkâr psikolojisi. İnanç psikolojisi açısından bakıldığında mü'min, daha güvenli, daha tutarlı, daha anlamlı, daha sade ve tabii bir seyir çizdiği müşahede edilirken; aksinde, yani inkâr psikolojisinin slüeti durumunda olan münafık ve kafirde tedirgin, korkak, kızgın, kendini güvende hissetmeyen, bocalayan, panikleyen, tutarsız bir hal gözlenir. Daha doğrusu Kur'ân, bunları bu şekilde deşifre ederken, onların ruh hallerinden, psikolojik ortamlarından, gizledikleri iç hastalıklarından haber vermektedir. İnkâr olayını bir hastalık olarak değerlendiren Kur'ân,³⁴ bu hastalığın teşhis edilmesine, hastalığa neden olan etmenlerin ortaya çıkmasına büyük önem vermiştir. İnkâra sevk eden (bir yönüyle inkârdan kaynaklanan) motivlere detaylıca yer veren Kur'ân, bunları, psikolojik ve sosyolojik motivler³⁵ şeklinde iki ayrı

³⁴ Bkz. Bakara, 10.

³⁵ Psikolojik motivler; Duygusal (kibir, haset, inatçılık, nankörlük...) ve fikrî motivler (zan, aşırı şüphe...) olmak üzere ikiye ayrılır. Sosyolojik motivler ise, sosyal çevre, baskı ve zor

görünümde sunmuş, psikolojik motivlerin, küfür dairesi içerisinde bulunan herkeste tezahür edeceğini, genel ifadelerle iş'ar ettirmiştir. Ancak, bu psikolojik motivler, küfür dairesi içerisinde bulunan (kafir, münafık, müşrik, münkir gibi) farklı sınıflarda, aynı derecede kendini hissettirmeyebilir. Bir psikolojik motiv (meselâ riyâ), bir toplulukta (meselâ, münafıkta), daha bariz kendini gösterirken, diğer bir toplulukta (meselâ, müşrikte), bu, daha az gözlenebilir veya (kibir gibi) farklı bir motiv müşahade edilebilir. Fakat, bu toplulukların tümü, inkâr çerçevesi içerisinde mütalâa edildiğinden, sonuçta, müşterek bir noktada (psikolojik sorunlarda) birleşmektedirler.

Benzer noktalara hadis-i şeriflerde de zaman zaman temas edildiği görülmektedir. Ahmed b. Hanbel, Ebû Hüreyre'den, Resulullah'ın, münafıklar hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: *“Münafıkların bazı alâmetleri (kişilik özellikleri) vardır, onlar, bu alâmetlerle tanınırlar: Selâmları lânet okumadır, yemekleri yağma malıdır, ganimetleri hainliktir, mescitlere sadece çirkin söz söylemek ve alay etmek için yaklaşırlar, namaza ancak sonuna doğru gelirler, kibirlidirler, ne kimseyle yakınlık kurarlar, ne de onlarla yakınlık kurulur, geceleyin sessiz kütükler (işe yaramaz kimseler), gündüzleri ise çığırtdırlar.”*³⁶ Hadis-i şerifte zikri geçen özellikle hainlik, alay etme, kibirlenme, birbirlerine güvenmeme, kimi zaman güçsüz ve zayıf, kimi zaman çığırtdan bir hale bürünme gibi çeşitli davranışlar sergilemeleri aslında inkârcıların, psikolojik yapılarındaki bu dengesizlik ve tutarsızlıkların bir tezahürü olarak dikkatlere sunulmakta ve onların iç dünyalarında bulunan psikolojik

kullanma gibi sosyal içerikli etkinliklerdir (Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'ân'da İmân Psikolojisi*, İstanbul, 1997, s. 166).

³⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, VI, 449.

rahatsızlıklarına işaret edilmektedir.

Diğer taraftan mü'min, farklı bir hâlet-i rûhiye ile aynı çeşitliliği ters orantıda sergiler. Bununla ilgili örnekleri de sahabe hayatında görmek mümkündür. Hz. Peygambere, birkaç sahâbî tarafından yöneltilen aynı soru karşısında onun, muhatabın durumuna göre o soruyu değişik şekillerde cevaplandırması bunun en tipik örneğidir. Bunun altında, peygamberin, soruyu soran sahabedeki fitri kabiliyet ve farklılığı göz önüne alarak, mü'minlerin iç dünyasında bulunan farklılıklarına, fitratlarındaki çeşitliliğe dikkat çekme gerçeği vardır. Böylece; inkâr veya inançsızlık, bunalımlı, karamsar ve çelişkilerle dolu bir iç âlem ortamını hazırlarken inanç, onun şubelerinden olan takva, zühd, verâ.....ile, mü'minin iç dünyasında esen fırtınaları dindirmeye çalışır, onun psikolojik ortamının verdiği sükûnetle dış âlemlerle barışık ve tutarlı bir yaşam idame ettirmesini hedefler. İşte bu açıdan iman, kişilik psikolojisini kemal noktasına ulaştırır ve olması gereken ideal insan tipini ortaya çıkarır.

Kur'ân, inkârcıların isyan ve küfürlerini oturttuğu zemin olarak gördüğü alanlara da dikkat çekerken bazen onların akledemeyişlerini, düşünemeyişlerini cehaletlerine bağlar,³⁷ bazen de inatlarının³⁸ ve kibirlerinin,³⁹ dolayısıyla psikolojik dengesizliklerinin, küfürlerinde etkili olduğu gerçeğine parmak basar. Bu psikolojik bozuklukların, bireysel ve toplumsal boyutlarına dikkat çeken Kur'ân, kimi zaman, inkârcıların hâlet-i rûhiyelerini açıkça ortaya koyan bizzat kendi sözlü ifadelerine yer verir. Bu, onların, kendi iç dünyalarının, bir nevi sözlü itirafıdır, küfürlerindeki derinliğin sözlü ikrarıdır. Bunun yanında

³⁷ En'âm, 111; A'râf, 138.

³⁸ Bakara, 55; En'âm, 124, İsrâ, 90, 93; Sebe', 31.

³⁹ Nisâ, 173; A'râf, 36, 40; Yûnus, 75; Ankebût, 39; Nûh, 7.

inkârın, iç alemlerinde gizlemeye çalışıp da fiziksel olarak dışa yansımamasına muktedir olmadıkları, belki bu iç alemlerinin hangi hallerde dışa yansıdığını kendilerinin bile farkında olmayıp Kur'ân dan öğrendikleri uzantıları var ki işte bu da, onların, küfürlerindeki derinliğin hissi ikrarıdır. Kur'ân, onların böyle bir hâlet-i rûhiye içerisinde bulduklarını sarih ifadelerle şöyle bildirir: “*Kendilerine ayetlerimiz açıkça okunduğu zaman o kafirlerin yüz ifadelerinden inkârlarını anlarsın...*”⁴⁰

Az önce bahsettiğimiz sözlü ikrarın gizlenmesi, mümkündür, ancak gizlemeye çalışıp açığa vurmadıkları halde kendilerini ele veren birtakım ruhî (psikolojik) haller söz konusudur ki, biz bu makalemizde, özellikle inkârcıları bu yönleriyle bize tanıtan Kur'ân ayetleri üzerinde duracağız. Bu bağlamda; Kur'ân-ı Kerim'de, “inanmama, nankörlük etme, kabul etmeme, yalanlama, gerçeği gizleme, ortak koşma...” anlamlarında, inkâr, küfür, tekzib, şirk, nifak ve benzeri birtakım teknik kavramlar kullanıldığı gibi, bu kavramların karşıtı olan “iman” kavramının da, olumsuz yapıyla aynı manalarda kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla, biz, “iman” kavramının zıt anlamlısı olan ve “inançsızlık” ifade eden kavramların geçtiği ayetlerden, sadece psikolojik mesaj içerenleri, müstakil başlıklar altında sınıflandırıp ele alacağız.

İnkâr psikolojisi ile ilgili ayetlerin verdiği mesajlara göre münkir (inkâr eden), korkak, katı kalpli, menfaatçi, hayalperest, cimri, tefrikacı, takiyyeci, kibirli, kıskanç, kinci, alaycı, şüpheci, inatçı, zayıf, stresli, çabuk aldanan, ümitsiz olarak nitelendirilir ve inkârın kişide oluşturduğu bu psikolojik olumsuz tezahürlere şu şekilde temas

⁴⁰ Hacc, 72.

edilir:

Korkak ve Ürkek Olmaları: İnkârın kişide oluşturduğu en belirgin psikolojik tezahürlerden biri, korkaklık duygusudur. Kur'ân, inkârcıların bu duyguyu tadarak hayatlarını sürdürdüklerini bildirirken, onların hayatları boyunca bu korku, ürperti ve tedirginlik ile iç içe yaşadıklarını, dünya hayatından bile, istedikleri gibi lezzet ve tat alma bahtiyarlığını elde edemediklerini, ayrıca bu duyguların oluşturduğu huzursuzluk ile hemdem olduklarını vurgular. Onların normal yaşantılarında; sevinçli, neşeli ve mutlu anlarında, acılı kederli ve üzüntülü zamanlarında bile yüreklerine korku ve tedirginlik sinmiştir.

Kur'ân'da korku ifade eden kavramlar, hem anlam hem de kelime bakımından farklı şekillerde sunulmuştur. Kıyamet, ahiret ve dünya hayatıyla ilgili korku ifade eden kelimelerin ve dolayısıyla ayetlerin çok sık zikredildiği görülmektedir. Havf, haşyet, feza', ru'b, rehbet gibi Kur'ân ifadelerinde sunulan korku lafızlarının yanında ayetin genel muhtevası çerçevesinde, korku ve tedirginliğin olduğu durumlardan ve ortamlardan bahsedildiği ayetler de mevcuttur.

Kur'ân-ı Kerim de, inkârcıların kalbine korkunun salındığını bildiren çok net ifadeler yer alır ve şöyle bildirilir: *“Allah'ın, hakkında hiçbir delil indirmedeği şeyleri O'na ortak koşmaları sebebiyle, kafirlerin kalplerine korku salacağız...”*⁴¹ *“O, (inkâr edenlerin) yüreklerine korku düşürdü.”*⁴² Meallerini verdiğimiz, her iki ayette geçen “Ru'b”, kelimesi, kalbe salınan son derece şiddetli korku ve bu korkunun kalbe dolmasından dolayı takatin kesilmesi

⁴¹ Âl-i İmrân, 151; Ayrıca bkz. Enfâl, 12.

⁴² Ahzâb, 26; Haşr, 2.

anlamlarına gelmektedir⁴³ ki, ayette kastolunan mana da, inkâr edenlerin içlerindeki korkunun, endişe ve tedirginlikten kaynaklanan ruhi bir ürpertinin, psikolojik bir baskının sonucu olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Haşr suresinde, onların gönlüne salınan bu korkunun derecesi hakkında şöyle bildirilir: “*Onların kalplerinde, sizin korkunuz, Allah’ın korkusundan fazladır.*”⁴⁴ “*Allah’ın nimetlerini inkâr ettiler de yapmakta oldukları şeylerden dolayı, Allah, onlara açlık ve korku elbisesini (ızdırabını) tattırdı.*”⁴⁵

İnkârcıların bir sınıfını teşkil eden “münafıklar” dan Kur’ân, (özellikle savaş esnasında) korkaklık duygusunu daima içinde yaşatan “korkak bir toplum” olarak söz eder⁴⁶ ve bu korkuların dışı yansıma derecesini şu nefis teşbihle şekillendirir: “*Hükmü açık bir sure indirilip de onda savaştan söz edilince, kalplerinde hastalık olanların, ölüm baygınlığı geçiren kimsenin bakışı gibi sana (korku ile) baktıklarını görürsün...*”⁴⁷ Yani, kalplerinde şüphe ve nifak bulunan münafıkların, korkaklık ve sabırsızlıklarından dolayı gözleri dikilmiş bir halde, sana baktıklarını görürsün. Onların o bakışı, ölümün yaklaşmasından dolayı kendisine baygınlık gelen kimsenin bakışına benzer.⁴⁸ Aynı manzarayı benzer ifadelerle anlatan ayetler, Ahzâb suresinde şu şekilde yer almaktadır: “*Hele korku gelip çattı mı, üzerine ölüm baygınlığı çökmüş gibi gözleri dönerek sana baktıklarını*

⁴³ Bkz. Isfahânî, Râgıb, *Müfredâtü Elfâzi'l- Kur’ân*, Mısır, 1961, s. 197, Nesefî, Abdullah b. Ahmed, *Medârikü't- Tenzîl ve Hakâiku't- Te'vil*, (Hâzin kenarında) Mısır, tsz. I, 291; Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur’ân Dili*, İstanbul, 1936, II, 1198.

⁴⁴ Haşr, 13.

⁴⁵ Nahl, 112.

⁴⁶ Bkz. Tevbe, 57.

⁴⁷ Muhammed, 20.

⁴⁸ Şâbüni, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, Beyrut, 1998, III, 196.

*görürsün.*⁴⁹ Yani, savaş esnasında münafıklar, görülmemiş bir korkuya bürünürler, hatta onların gözlerinin, ölüm sarhoşluğu etkisiyle korku ve endişeden bayılan kimsenin gözleri gibi göz yuvalarında döndüğünü görürsün.⁵⁰ Kurtubî der ki: “Yüce Allah, onları korkaklıkla niteledi. Korkakların adeti ise, tedirginlikten dolayı sağa sola dikkatlice bakmaktır. Çoğu zaman da onlar, korkunun şiddetiyle bayılıp düşerler”⁵¹ Ürkeklik ve tedirginlikle o kadar iç içe yaşamaktadırlar ki “*her gürültüyü kendi aleyhlerine sanırlar.*”⁵² Korkaklık ve zayıflıklarından dolayı duydukları her ses ve seslenişte kendilerinin kasedildiğini zannederler.⁵³ İbn Kesîr şöyle der: “Her ne zaman bir olay ve korkulu şey meydana gelse, korkaklıklarından, bu olayın kendi başlarına geleceğine inanırlar”⁵⁴ ve bunu bir musibet zannederler.⁵⁵

İnkârcıların hayat boyunca içlerinde yaşattıkları diğer bir korku ise, ölüm (dünya hayatının bitmesi) korkusudur. Onlar, dünya nimetlerini kaybetme ve yaptıklarının karşılığını (kendilerine göre muhtemelen) bulacakları bir zaman ile karşılaşma endişesiyle, ölümler yüz yüze gelmeyi arzu etmediklerinden, her zaman bu korku içerisinde hayatlarını idame ettirirler. Kaçamayacakları bu gerçek karşısında bir tedirginlik ve endişe duygusu yaşarken, gün geçtikçe bu korku, içlerine iyice yer etmektedir. Konuyla ilgili, biri Bakara

⁴⁹ Ahzâb, 19.

⁵⁰ Sâbûnî II, 474.

⁵¹ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el- Câmî' li- Ahkâmî'l- Kur'ân*, Kahire, 1967, XIV, 153.

⁵² Münâfikûn, 4.

⁵³ Sâbûnî, III, 363.

⁵⁴ İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebû'l- Fidâ İsmâil, *Tefsîru'l- Kur'âni'l- Azîm*, Kahire, tsz., VIII, 152.

⁵⁵ Âlûsî, Şihâbüddîn es- Seyyid Mahmud, *Râhu'l- Meânî*, Beyrut, tsz., XXVIII, 111.

suresinde,⁵⁶ diğeri Cuma suresinde⁵⁷ olmak üzere aynı lafızlarla Őu iki ayet zikredilmektedir: “*Ama onlar, yaptıklarından dolayı ölümü asla temenni etmezler...*” Ayet-i kerimeye göre; Yahudiler, daha önce inkâr ettikleri ve günah işledikleri, Hz. Muhammed (s.a.v.)i yalanladıkları için hiçbir durumda ölümü arzu etmezler.⁵⁸ Halbuki kendisinden kaçtıkları, dilleriyle dahi istemekten korktukları bu ölüm, çaresiz, kesinlikle başlarına gelecektir.⁵⁹

Katı Kalpli Olmaları: İnkârın kişide tezahür eden bir diğeri yönü, manevi kalp rahatsızlığı olarak nitelendirilen kalp katılığıdır. Kur’ân-ı Kerim, münkirlerin, özellikle de münafıkların kalplerinde maraz bulunduğunu, kalplerinin illete müptela kılındığını, dolayısıyla merhamet ve Őefkatten yoksun olduğunu beyan etmektedir. Kur’ân-ı Kerim, kalp katılığına sebep olarak gösterdiği en önemli etkenin, iman etmenin uzun bir zamana yayılması (inkârda uzun süre beklenilmesi) olduğunu bildirerek, işledikleri günahattan, dini emirlere uymama ve onlara sırt çevirmeden dolayı kalbin parlaklığını, dinamizmini, aktifliğini kaybetmesi, kirlenmesi, paslanması olduğunu bildirir ve Şöyle der: “*İman edenlerin, Allah’ı anma ve O’ndan inen gerçek için kalplerinin saygı ile yumuşaması zamanı daha gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar. Onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı.*”⁶⁰ Bu ayet, psikolojik bir kanuna işaret ederek, kalp katılığının nedenini “zaman” olarak göstermektedir. Demek ki zamanda uzun fâsıla, kalp katılığına sebep olmaktadır. Zaman uzunluğu, insan hissiyatını kocatarak neşeyi yok

⁵⁶ Bakara, 95.

⁵⁷ Cuma, 7.

⁵⁸ Sâbûnî, III, 358.

⁵⁹ Cuma, 8.

⁶⁰ Hadid, 16.

eder, şevke gevşeklik, kalbe katılık verir.⁶¹ Diğer bir ayette ise, “*Hayır, öyle değil, bilakis onların kazanmakta oldukları kötülükler, kalplerini paslandırmıştır.*”⁶² Onlar, bu sebeple hakkı ve hakikati göremezler, doğruyu eğriyi ayırt edemezler, hakkı batıldan ayıramazlar.

Hz. Peygamber(s.a.v.)’den, kalbin pas tutacağına dair bazı rivayetler de mevcuttur. Kulun işleyeceği bir hata neticesinde, onun kalbinde siyah bir nokta belireceğini, hatanın tekrarı durumunda bu noktanın büyüyerek kalbi kaplayıp onun paslanmasına vesile olacağını bildirmesi,⁶³ o kalbin zamanla katılaşıma ve sertleşmeye yüz tutacağını ortaya koymaktadır. Kaldı ki, bu katılaşımanın, inkâr durumunda son raddeye varması, tabii olarak beklenmelidir. İnkâr, isyanın zirvesi olunca, bu durumda kalbin son derece katılaşıma artık kaçınılmazdır. Cenab-ı Hak, Bakara suresinde, bu gerçeğe şu şekilde temas eder: “*Ne var ki bunlardan sonra yine kalpleriniz katılaştı. İşte o kalpler, katılıkta taş gibi yahut daha da ileri. Çünkü taşlardan öylesi vardır ki, içinden ırmaklar fışkırır, öylesi de vardır ki, çatlaklar da ondan su kaynar. Taşlardan bir kısmı da, Allah korkusuyla yukarıdan aşağı düşer.*”⁶⁴ Ayet-i kerimede kalbin katılığı, son derece sert fakat birtakım etkenlerle dağılıp parçalanması mümkün olan bir cisme teşbih edilmiştir. Ayetin mefhum-u muhalifi, inkârı terk edip imanı kalbe davet etmek suretiyle, katılaşıma ve sertleşen kalbin, hikmet fışkıran bir menba haline gelmesinin mümkün olacağını gösterir. İnkâr durumunda ise, bu katılığın kat kat artacağına dikkat çekilmektedir. Zira, katılığın teşbih edildiği taştan daha şiddetli ve mukavemetli bir

⁶¹ Yazır, VII, 4744.

⁶² Mutaffifin, 14.

⁶³ Tirmizî, Ebû İshâ Muhammed, *el-Câmiu’s-Sahîh*, İstanbul, 1990, Tefsîru’l Kur’ân, Bab, 75.

⁶⁴ Bakara, 74.

unsura da işaret edilmesi, demir ve benzeri ⁶⁵ son derece katı cisimleri hafızada çağrıştırırken aynı zamanda inkârın devam ettiği müddetçe o kalplerde merhamet ve yumuşama duygusunun yeşermesinin imkânsızlığına işaret edilmektedir. Bu yüzden bu tür kalpler, Allah'ı hatırlamaktan ve anmaktan uzak görülmüş, ilâhî gazabı gerektirdiğinden dolayı kınanmış ve “*Kalpleri Allah'ı anmak hususunda katılaştırmış olanlara yazıklar olsun*” ⁶⁶ buyurulmuştur. Böyle kalplere artık hiçbir şey tesir etmez. Bunun için o kalplerden, sıhhatli kararlar zuhur etmediğinden; hastalıklı kalpler,⁶⁷ hakkı kavrayamadıkları için anlayışsız kalpler,⁶⁸ gerçeği görüp ona itiba edemediği için cehalet içinde olan kalpler⁶⁹ diye bahsedilir.

Menfaatçi Olmaları: “*Onlar, aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve peygambere çağrıldıklarında, bakarsın ki içlerinden bir kısmı yüz çevirip dönerler. Ama eğer hak, kendi lehlerine ise, boyun eğerek ona gelirler.*”⁷⁰ Yüce Allah, münafıkların, başkalarının haklı olduğunu bildiklerinde yüz çevirdiklerine, kendilerinin haklı olduğunu anladıklarında ise, yüz çevirmeyip gönüllü olarak hükme itaat ettiklerine dikkat çekmiştir.⁷¹ Bu da gösteriyor ki onlar, işlerine geldikleri durumlarda tam bir teslimiyet göstererek uzlaşmacı ve uyumlu bir görünüm sergilerken, menfaatlerinin aksine bir hal vuku bulacağını sezdikleri anlarda ise, egoistliklerini hemen ortaya koyarak bencil davranmaya başlarlar, ortadan kaybolurlar, haklarında verilen kararı kabullenmezler. Bu durumda kendilerini haklı görme gibi bir

⁶⁵ Sâbûnî, I, 59.

⁶⁶ Zümer, 22.

⁶⁷ Bkz. Bakara, 10; Tevbe, 125.

⁶⁸ A'râf, 179.

⁶⁹ Mü'minûn, 63.

⁷⁰ Nûr, 48-49.

⁷¹ Râzî, Fahreddîn, *et- Tefsîru'l- Kebîr*, İstanbul, 1257, VI, 425.

duyguya kapılırlar.

Hayalci Olmaları: İnkârcıların nihaî gayesi, iman etmiş toplumlar üzerinde hâkimiyet kurmaktır. İnanç ve itikat, toplumları ayakta tutan en önemli dinamizmdir. Toplumların bunlardan tecrit edilmesi, onların çökmesinde ve onları tahakküm altına almada en önemli etken olduğundan, inkâr edenler de, her zaman, dinin toplumlar üzerindeki etkisini yok etme, iman edenleri pasifize etme, Allah'ın dinini bertaraf etme hayali içerisinde yaşamışlardır. İnkâr edenlerin daima bu duygu içerisinde olduğunu bildiren Kur'ân, onların bu boş hayallerinin hiçbir fayda sağlamayacağını bildirmek üzere şu ifadelere yer verir: *“Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar, Allah ise nurunu tamamlayacaktır. İnkâr edenler hoşlanmasa bile.”*⁷² Müşrikler ve ehli kitaptan olan o kafirler, İslâm'ın nurunu ve Hz. Peygamberin davetini sırf cedel ve iftiralarıyla sindirme gayreti içindedirler. Onların bu husustaki durumu, güneşin ışığını ve ayın nurunu ağızıyla üfürerek söndürmek isteyen kimsenin durumuna benzer.⁷³ Onların bu arzularının vukuu mümkün değildir, sadece bir hayalden ibarettir.⁷⁴

Cimri Olmaları: Kur'ân'da genel anlamda insan için en büyük zaafiyetlerden biri olarak takdim edilen cimrilik,⁷⁵ inkârcılığın temel karakteri olarak belirtilir, inanmayanlar hakkında, Allah için infak etmekten çekinme ve mü'minlere maddî ve manevî desteği esirgeme olarak sunulur ve şöyle bildirilir: *“Dini yalanlayanı gördün mü? İşte yetimi kaba ve sert davranarak iten, yoksulu doyurmayı teşvik etmeyen*

⁷² Tevbe, 22; Ayrıca bkz. Saff, 8.

⁷³ Râzî, IV, 625; Ayrıca bkz. Ebü's-Suûd, Muhammed b. Muhammed, *İrşâdî'l- Akli's- Selîm ilâ Mezâye'l- Kur'âni'l- Kerîm*, İstanbul, 1257 (*Tefsîr-i Kebîr* kenarında), IV, 624.

⁷⁴ Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf, *el- Bahru'l- Muhît*, Beyrut, 1403/ 1983, V, 33.

⁷⁵ İsrâ, 100.

odur.”⁷⁶ “Onlar, ellerini sıkı tutarlar.”⁷⁷ Ayetlerdeki “doymayı teşvik etmeme”, “ellerini sıkı tutma” ifadeleri, cimrilikten kinaye olup,⁷⁸ “Allah yolunda harcamaktan kaçınırlar.”⁷⁹ demektir. Onlar, sadece, kendilerinin toplum üzerinde etkili olup, mü’minlerin söz sahibi olmalarını engellemek için de, mü’minlere karşı maddi ve manevi desteği kesmek suretiyle cimriliklerini sergilemektedirler. Bu gerçeğe dikkat çekmek amacıyla Cenab-ı Hak, “*Size karşı da pek cimridirler.*”⁸⁰ buyurmaktadır. Bu cimrilik, mü’minlere karşı sevgi, şefkat ve nasihat hakkında da tahakkuk eder. Yani onlara karşı sevgi ve iyi niyet taşımazlar, onlara şefkatli ve merhametli davranmazlar ve onlara güzel nasihatta da bulunmak istemezler. Çünkü onlar, mü’minlerin iyiliğini asla düşünmezler.⁸¹

Kendi Aralarında Kalben Bütünleşememeleri: İnkâr edenler, dış görünüm itibarıyla, karşı tarafa, sağlam ve güçlü topluluklar görünümü verseler bile, aslında onların göründükleri gibi muhkem olmadıklarını, gönül birliği ve beraberliğini sağlayamadıklarını, darmadağın bir vaziyette bulunup birbirlerinin güvenini temin edemediklerini Kur’ân, şu ifadelerle beyan eder: “*Onlar, müstahkem şehirlerde ve duvarlar arkasında bulunmaksızın sizinle toplu halde savaşamazlar. Kendi aralarındaki savaşları ise çetindir. Sen onları derli toplu sanırsın, halbuki kalpleri darmadağındır.*”⁸² Ayetin zahirine göre; görünüşte onlar, bir iş ve

⁷⁶ Mâûn, 1-3.

⁷⁷ Tevbe, 67.

⁷⁸ Bkz. Ebû Hayyân, V, 68.

⁷⁹ Ebû Hayyân, *en-Nehru’l-Mâdd mine’l- Bahr*, Beyrut, 1403/ 1983 (*el- Bahru’l- Muhît kenarında*)V, 68.

⁸⁰ Ahzâb, 19.

⁸¹ Sâbûnî, II, 474.

⁸² Haşr, 14.

görüŖte toplanmıŖ, dostluk ve birlik içindeymiŖ gibi bir tavır sergilerler. Oysa ki onlar, son derece ihtilâf içindedirler, devamlı çekiŖirler. Çünkü görüşleri farklı, kalpleri ayrı ayrıdır.⁸³ Bu bağlamda Katâde şöyle der: “Batıl ehli, hak ehline karşı düşmanlıkta birleŖtikleri halde görüşleri farklı, arzuları deęiŖik, Ŗehadetleri de çeŖit çeŖittir.”⁸⁴ Ebû Hayyân der ki: “Bu ayrılık ve dağınıklığı gerektiren Ŗey, birlikte hareket etmelerini sağlayacak bir akla sahip olamayışlarıdır.”⁸⁵

Takiyeci Olmaları: Takiyye, belli bir maksadı gerçekteŖirmek için karşı tarafı yanıltma gayesiyle bir süre, gerçekte kimliğini ve yapısını gizleme, asli niyetini ortaya koymama, olduğu gibi görünmeme olarak değerlendirilebilir. Kur’ân, bir yandan inkâr edenlerle gerçekte dostluğun kurulamayacağını bildirerek onlarla teŖrik-i mesâiyi asgari seviyeye indirmeyi emir ve tavsiye ederken,⁸⁶ diğer taraftan bunun gerekçesi mahiyetinde Ŗu ayetlere yer verir: “*Onlar, sana açıklayamadıklarını içlerinde gizliyorlar.*”⁸⁷ “*Onlar, ağızlarıyla sizi razı ediyorlar, halbuki kalpleri, (buna) karşı çıkıyor.*”⁸⁸ Onlar, mü’minleri, güzel sözlerle hoşnut etmeye çalışırlar, halbuki kalpleri açığa vurdukları Ŗeyleri anlamaya ve onlara vefa göstermeye yanaşmaz. Taberî, bu hususta şöyle der: “Onlar, size, içlerinde gizledikleri kin ve düşmanlığın aksini söylerler. Kalpleri, dilleriyle size açıkladıkları Ŗeyleri tasdik etmez, inanmaz.”⁸⁹

Kibirli Olmaları: Bir yönüyle, insanın hakkı kabul etmemesi

⁸³ Sâbûnî, III, 335.

⁸⁴ Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu’l- Beyân fi Te’vili’l- Kur’ân*, Mısır, 1954, XXVIII, 47.

⁸⁵ Ebû Hayyân, *el- Bahr*, VIII, 249,

⁸⁶ Bkz. Bakara, 113, 120; Nisâ, 144; Mâide, 51, 57.

⁸⁷ Âl-i İmrân, 154.

⁸⁸ Tevbe, 8.

⁸⁹ Taberî, X, 85.

ve kendini başkalarından büyük görmesi şeklinde bilinen kibir,⁹⁰ bir yönüyle de, kişinin, kendi acizliğini örtme, muhatabını rencide etme, küçük düşürme ve nefsanî arzularını tatmin etme gayesiyle yapılan bir büyüklük taslama ve sahte hakimiyettir. Büyüklenmenin, psikolojik bir ahlâk yapısı olarak bâtinî yüzüne “kibr”, tavır ve hareketlerle sergilenen şekline “tekebbür” denir.⁹¹ İnkâr edenlerde en belirgin olarak tezahür eden psikolojik rahatsızlıkların başında gelen bu illetin, kişide son derece önemli ve etkili bir role sahip olduğu söylenebilir. Zira alimler “her günahı örtmek, gizlemek mümkündür, ancak kibir müstesna. Çünkü o bir fisktır ve ortaya çıkması gereklidir.”⁹² der.

Peygamberlerin ve onların tebliğlerinin ulaştığı geçmiş toplumların hemen hemen hepsinde bu rahatsızlığın baş gösterdiği rahatlıkla sezelebilir. Her ümmet, kendine gönderilen peygamberi ve dini yalanlarken, bu inkârını kibir üzerine oturtturmuş, benliğinin arkasına sığınarak küfrüne meşruluk kazandırma gayretine girmiştir. İnkârlarının altında yatan temel sebebin bu olduğuna dair Kur’ân’da çok net ifadeler yer alır: “*Ahireti inkâr edenler var ya; onların kalpleri inkârcı, kendileri de böbürlenmiş kimselerdir.*”⁹³ Onlar, hakkın delilleri apaçık ortaya çıktıktan sonra kibirlenip böbürlenerek onu kabul etmeyenlerdir.⁹⁴ “*Kendilerine gelmiş kati bir delil olmaksızın, Allah’ın ayetleri hakkında münakaşa edenlerin kalplerinde, hiç şüphe yok ki, asla ulaşamayacakları bir büyüklük hevesinden başka bir şey yoktur.*”⁹⁵ Kalplerindeki o kibir ve böbürlenme, kendilerini

⁹⁰ Isfahânî, 241.

⁹¹ Havva, Saîd, *Mustahlis fi Tezkiyeti’l-Enfûs*, Beyrut, 1998, s. 196-197; Aydın, Hayati, *Kur’ân’da İnsan Psikolojisi*, İstanbul, 1999, s. 244.

⁹² Ebû Hayyân, *el-Bahr*, V, 483.

⁹³ Nahl, 22.

⁹⁴ Sâbûnî, II, 113.

⁹⁵ Mü’min, 56.

peygambere uymaktan ve ona itaat etmekten alıkoymaktadır.⁹⁶ “*Bize kavuşmayı ummayıp inkâr edenler, “Bize ya melekler indirilmeliydi ya da Rabbimizi görmeliydik.” dediler. Andolsun ki onlar, kendileri hakkında kibre kapılmışlar ve azgınlıkta pek ileri gitmişlerdir.*”⁹⁷ İnkâr edenler, kendilerine melâikenin gelip Hz. Peygamberin doğruluğunu bildirmelerini talep etme veya açıkça Allah’ı görerek Hz. Peygamberin O’nun elçisi olduğunu bildirme gibi büyük şeyleri ağızlarına almaları ve uygunsuz şeyler istemeleri sebebiyle kendi durumları hakkında kibirlilik göstermişlerdir.⁹⁸

Kur’ân-ı Kerim, inkârcıların kibir alanlarının farklılıklarına dikkat çekerek bunları çeşitli şekillerde sınıflandırmıştır. Buna göre; onların bir kısmı, Allah’a karşı böbürlenme ve büyüklük taslama cüretine girişmiş, O’na ibadeti tezellül kabul ederek buna yanaşmamışlardır: “*Onlara, “Rahmân’a secde edin” denildiği zaman, “Rahmân da neymiş, bize emrettiğin şeye secde eder miyiz hiç?” derler.*”⁹⁹ Secdeyi reddetme, Şeytanın ilk isyanıdır ve onun Hz. Âdem’e secde etmeyi reddetmesi, ilk etapta kibirden kaynaklanmıştır. Yukarıda mealini verdiğimiz ayet de gösteriyor ki, inkârcılar, Allah’a secde etme hususunda kibre kapılmışlar ve benliklerinden dolayı O’na secde etmekten imtina etmişlerdir. Rahman’ı bildikleri halde bilmeyenler gibi sormaları da başka bir yönden kibirlerini ortaya koymaktadır.¹⁰⁰ Onların bir kısmı da Peygamberin (s.a.v.) şahsına karşı kibirlenme saygısızlığını

⁹⁶ Ebû Hayyân, *el-Bahr*, V, 483.

⁹⁷ Furkân, 21.

⁹⁸ Sâbûnî, II, 330,

⁹⁹ Furkân, 60.

¹⁰⁰ Ebû Hayyân, *en-Nehru’l-Mâdd*, VI, 502.

göstermiştir. Bazıları “yalancı bir sihirbaz”¹⁰¹ derken, bazıları “mecnun”¹⁰²yakıştırmayı yapmış, bu ithamlarının altında yatan asıl gerçeğin, O’nu küçük görme, tahkir etme babında dile getirilen “Allah, Peygamber olarak bir beşer mi gönderdi?”,¹⁰³ “Bu mu Allah’ın Peygamber olarak gönderdiği?”,¹⁰⁴ “Bu ne biçim Peygamber ki yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor.”,¹⁰⁵ “Bu Kur’ân, iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı”,¹⁰⁶ “Bize melekler indirilmeliydi”¹⁰⁷ gibi sözler olduğunu Kur’ân haber vermektedir. Onların diğer bir kısmı ise, Lokmân ve Câsiye surelerinde bildirildiği gibi Kur’ân’a karşı kibirlerini izhar etmişlerdir: “Ona ayetlerimiz okunduğu zaman, sanki bunları işitmemiş, sanki kulaklarında ağırlık varmış gibi büyüklük taslayarak yüz çevirirler.”¹⁰⁸ Bu durum, söze hiç kulak vermeyen (aldırmayan) ve onu hiç işitmemiş gibi gaflet gösteren kibirli kimsenin durumuna benzemektedir.¹⁰⁹

Kıskanç ve Kindar Olmaları: İnkârın oluşturduğu psikolojik bir buhran olarak tezahür eden kıskançlık, çekemezlik, haset, başkasında mevcut olan bir nimete, bir değer ve kıymete karşı duyulan ruhi bir tepki ve istememe arzudur.

Haset/ kıskançlık, “bir değeri, nimeti ve kıymeti, başkasında bulunduğu gibi kendisi için de arzu etme” manasına gelebileceği gibi, “başkası namına istememe, çekememe” anlamında da kullanılır.

¹⁰¹ Sâd, 3.

¹⁰² Kalem, 51.

¹⁰³ Kehf, 94.

¹⁰⁴ Furkân, 41

¹⁰⁵ Furkân, 7.

¹⁰⁶ Zuhruf, 31.

¹⁰⁷ Furkân, 21.

¹⁰⁸ Lokmân, 7; Ayrıca bkz. Câsiye, 31.

¹⁰⁹ Sâbûnî, II, 448.

Birinci şekliyle ifade edilen manada kişide var olması, dini açıdan caiz olup övgüye lâyık görülürken¹¹⁰ ikinci şekliyle bilinen manada ise –ki inananlara karşı inanmayanlarda mevcut olan budur- kınanmış ve yerilmiştir.

Kur’ân, inkâr edenlerin mü’minlere karşı besledikleri bu arzunun nüfuz ettiği alanları birkaç şekilde bildirerek mü’minleri ikaz eder. Onların, mü’minlerde görüp de kıskandıkları ilk olgu, imandır ve onları bundan vazgeçirip kendilerine uydurmak için bütün gayretlerini seferber ederler. “*Ehl-i Kitaptan çoğu, Hak ve doğru olan kendilerine apaçık belli olduktan sonra sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi, imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek isterler.*”¹¹¹ Yani, Yahudi ve Hıristiyanlardan bir çoğu, sizin dininizin hak olduğuna dair apaçık delilleri gördükten sonra, kötü ruhlarının etkisiyle kıskanarak sizi, iman ettikten sonra küfre döndürmek isterler.¹¹² “*Ehl-i Kitaptan bir grup sizi saptırmayı çok arzu ederler...*”¹¹³ “*Onlar, sizin de kendileri gibi inkâr etmenizi isterler ki kendileriyle eşit olasınız.*”¹¹⁴ Ayette, mü’minlerin iman etmelerinin, inkâr edenlerce bir üstünlük kabul

¹¹⁰ Bir hadis-i şerifte şöyle bildirilmektedir: “Ancak iki kişiye haset edilir” (Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *Sahîhu'l- Buhârî*, İstanbul, tsz., Fedâil, 108). Buradaki hasedin iki manası vardır: Umumî manada haset; Bir kimsenin elinde bulunan nimetin zevalini istemek, onun kendisinde bulunmasını talep etmektir – ki bu manasıyla haset kötülenmiştir.- Hususî manasıyla hasede gelince; o, başkasında bulunan bir nimetin kendisinde de olmasını arzu etmektir – ki buna gıpta denir ve caiz görülen budur.- İşte, hadis-i şerifte tecviz edilen haset bu hususi manada olmalıdır (Sofuoğlu, Mehmet, *Sahîh-i Müslim Terceme ve Şerhi*, IV, 340). Diğer bir hadis-i şerifte ise; “*Allah gayretlidir (kıskançtır), mü’min de gayretlidir. Allah’ın gayretliği, mü’minin Allah’ın haram ettiği şeyi yapması hususundadır.*” bildirilmektedir (Buhârî, Nikâh, 107. Müslim, Ebü'l- Hüseyin Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu’s- Sahîh*, İstanbul, 1990, Tevbe, 36). Buradaki kıskançlık, mü’minlerin, haramlardan korunması için gayret göstermeleri hususunda bir teşviktir.

¹¹¹ Bakara, 109.

¹¹² Sâbûnî, I, 76.

¹¹³ Âl-i İmrân, 69.

¹¹⁴ Nisâ, 89.

edildiği ve bu üstünlüğü kıskandıkları vurgulanmaktadır. Çünkü onlar, toptan küfre dönüp inkâr ederek kendileriyle eşit seviyede olma arzusunu daima içlerinde yaşatırlar.¹¹⁵

İnkârcıların kıskandıkları ve çekemedikleri diğer bir yön, Hz. Peygamberin şahsı ve O'nun tebliğidir. Bununla ilgili Kalem suresinde şöyle bildirilir: *“O inkâr edenler, zikri işittikleri zaman, nerede ise seni gözleri ile devirivereceklerdi. Hala da (kin ve hasetlerinden) “hiç şüphe yok ki o, bir delidir” derler.”*¹¹⁶ Bu ayet, inkâr edenlerin Hz. Peygambere olan düşmanlıklarının, kinlerinin ve hasetlerinin doruk noktada olduğunu gösterir. Fiili engellemeyle Hz. Peygamberi davasından döndüremeyen münkirler, birtakım gizli güçleri devreye sokarak O'nu bu vasıtalarla ortadan kaldırmayı öyle arzu etmişlerdir ki, bu da, acizliklerinden kendilerini neredeyse paramparça edeceklerini, birbirlerini yiyeceklerini ortaya koymaktadır.

Münkirlerin besledikleri kıskançlık duygusunun bir başka yönü ise, mü'minlerin bir tek Allah'ı tanıyıp yalnız O'na ibadet etmeyi kabullenmeleri, onların ilâh saydığı şeyleri benimsememeleridir. *“Allah, tek olarak anıldığı zaman, ahirete inanmayanların kalpleri tiksindir. Ama Allah'tan başkası anıldığı zaman hemen yüzleri gülüverir.”*¹¹⁷ Râzî, şöyle der: “Bu, müşriklerin çirkin davranışlarının bir başka türüdür. Sen, bir olan Allah'ı anıp da “bir olan Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur, O'nun ortağı da yoktur” dediğinde, yüzlerinde ve kalplerinde nefret alametleri; putları anıldığında da kalplerinde ve göğüslerinde sevinç ve neşe alametleri görünür,

¹¹⁵ Sâbûnî, I, 271.

¹¹⁶ Kalem, 51.

¹¹⁷ Zümer, 45.

rahatlarlar. Bu, cahillik ve aptallığa delalet eder.”¹¹⁸

Onların, müminlerin dünya nimetlerine sahip olmaları karşısında gösterdikleri haset ve çekemezlik ise kahredici bir boyuta ulaşır. Âl-i İmrân suresinde onların bu hâlet-i rûhiyelerini ifade eden şu ayet zikredilmektedir: “*Size bir iyilik dokunsa, bu onları tasalandırır. Başınıza bir musibet gelse buna da sevinirler.*”¹¹⁹ Eğer mü’minlere bolluk, refah, zafer, ganimet ve benzeri sevindirici şeyler isabet ederse üzülürler. Şayet şiddet, kıtlık, hezimet ve benzeri üzücü şeyler gelirse bu defa sevinmeye başlarlar. Yüce Allah, onların mü’minlere karşı aşırı düşmanlıklarını, hasetlerini açıklamıştır. Çünkü onlar, mü’minlerin elde ettikleri hayırlardan dolayı üzülüyor, başlarına gelen musibetlerden dolayı seviniyorlar.¹²⁰

İnkârcıların kin ve düşmanlıklarına gelince; Kur’ân, onların bu konudaki psikolojik yapılarını tanıtmak amacıyla şu ifadelere yer verir: “*Onların kin ve düşmanlıkları, ağızlarından (dökülen sözlerinden) bellidir. İçlerinde sakladıkları (düşmanlıkları) ise daha büyüktür...*”¹²¹ Öyle ki o inkâr edenler, mü’minlere, kalplerindeki kinlerini ağızlarıyla açıklamadıkça tatmin olamazlar. Bunlar, sadece açıklayabildikleri... Kalplerinde gizledikleri ise, açıklamadıklarından çok çok büyük.¹²² “*...Kendi başlarına kaldıklarında, size olan kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar, “kininizle geberin” deyiver.*”¹²³ Bu, onlar için bir bedduadır. “Allah, kininizi ölünceye

¹¹⁸ Râzî, VII, 267- 268.

¹¹⁹ Âl-i İmrân, 120.

¹²⁰ Sâbûnî, I, 205.

¹²¹ Âl-i İmrân, 118.

¹²² Sâbûnî, I, 205.

¹²³ Âl-i İmrân, 119.

kadar devam ettirsin” demektir.¹²⁴ Onların kıskanmalarına sebep olan mü'minlere karşı besledikleri bu kin ve düşmanlık, ceza olarak kıyamete kadar kendi aralarına da salıverilmiş olup,¹²⁵ onlar, sürekli olarak birbirlerini kötüler ve kınar bir tavra müptela kılınmışlardır.¹²⁶ Hacc suresinde ise, onların yüzlerinden belli olan bu duygularına hâkim olamayışları anlatılırken adeta onlara, kendi iç dünyalarındaki fırtınaların yıkımı haber verilmektedir: “*Kendilerine ayetlerimiz açık açık okunurken o kafirlerin yüz ifadelerinden inkârlarını anlarsın. Neredeyse, kendilerine ayetlerimizi okuyanlara hışımla saldıracaklar...*”¹²⁷ Ayet-i kerimede bildirilen “yüzlerinde görülen inkâr alametleri” ile, yüzlerinde öfke ve kızgınlık alametlerinin tezahür etmesi kastedilmektedir.¹²⁸ Bu da, Zemahşerî'nin beyanına göre; sataşmaktan, kızmaktan, geçimsizlikten ve inkârdan ötürü yüzde beliren çok kötü ifadelerdir.¹²⁹

Alaycı Olmaları: Karşısındakini küçük görme, aşağılama ve beğenmeme neticesinde vuku bulan alay, sözlü ifadelerle gerçekleştirileceği gibi kişinin tavır ve davranışıyla fiili olarak vücut diliyle de sergilenebilir. Kur'ân'ın beyanına göre, inkârcılar her iki tavrı da takınmışlar, gerek Allah'a, gerek O'nun dinine karşı her türlü alay ve istihzayı, kimi zaman sözle, kimi zaman hal ve hareketlerle ortaya koymuşlardır. Bu, tarih boyunca hep böyle süregelmiş, Hz. Peygamberde olduğu gibi önceki bütün peygamberler de aynı vakıalarla yüz yüze gelmiştir.¹³⁰ Kur'ân, inkârcıların, özellikle de

¹²⁴ Taberî, IV, 67; Süyûtî, Celâleddîn, *Tefsîru'l- Celâleyn*, Kahire, tsz., I, 60.

¹²⁵ Mâide, 14.

¹²⁶ İbn Kesîr, III, 62.

¹²⁷ Hacc, 72.

¹²⁸ Râzî, XIII, 66.

¹²⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, Beyrut, tsz., III, 22.

¹³⁰ Enbiyâ, 41.

münafıkların Hz. Peygamber ve ashabıyla alay etmesinin¹³¹ yanında, din (İslâm) ile,¹³² Allah ile,¹³³ O'nun ayetleriyle,¹³⁴ ibadetler ile,¹³⁵ mü'minlerle¹³⁶ alay ettiğini beyan buyururken, bununla onların, mü'minlere psikolojik bir baskı kurarak, inanmayanlar üzerindeki var olan tesirlerini farklı bir metotla bertaraf edip asgarîye indirmeyi hedeflediklerine vurgu yapar. Bu, aynı zamanda dikkatleri başka tarafa çekme ve hadisenin (imanın etki gücünün) önemsenmeyecek derecede olduğunu topluma dikte etme ve bu düşünceden bir an önce uzaklaştırma girişiminden ibarettir.

Tavır ve hareketlerle hakaret ve alay duygusunu izhar etme, sözle gerçekleştirilen alaydan daha ağır ve daha rencide edici bir durum arz eder. Zira, sözlü alay ve hakarete mukabelede bulunma, mü'minlerin fitratına daha müsait ve uygun gelirken; tutum ve davranışlarla sergilenen alaya, hem benimsenmemesi hem de tavsiye edilmemesi sebebiyle aynı şekilde karşılık verilemediğinden dolayı, daha onur kırıcı olmuş, inkâr edenlerin sık sık baş vurdukları bu tür alaylı davranışlar karşısında inananlar, son derece incinmişler, böylece o alay edenler de zevklerinin doruğuna ulaşmışlardır. Mutaffifin suresinde bu gerçeğe şöyle temas edilir: *“Dünyada mücrimler, iman edenlere gülerlerdi, mü'minlere uğradıklarında kaş-göz hareketiyle alay ederlerdi. Kendi adamlarının yanına döndüklerinde inananlarla alay etmenin zevkini tadarlardı.”*¹³⁷ Müfessirler der ki: “Müşrikler, küçümsedikleri ve hafife aldıkları için fakir müslümanlarla, göz

¹³¹ Enbiyâ, 36; Furkân, 41.

¹³² Mâide, 57.

¹³³ Tevbe, 65.

¹³⁴ Lokmân, 6.

¹³⁵ Mâide, 58.

¹³⁶ Mü'minûn, 110.

¹³⁷ Mutaffifin, 29, 30, 31.

kırparak alay eder ve birbirlerine anlatarak gülüp eğlenirlerdi.”¹³⁸ Yukarıdaki ayette geçen “Teğâmeze” fiili, alay olsun diye kaş ve gözleriyle karşısındakini göstermek anlamındadır.¹³⁹ Dolayısıyla burada, münafıkların, hem tavır ve davranış olarak hem de sözlü olarak alay etmenin zevkini yaşamaları söz konusudur.¹⁴⁰

Şüpheli Olmaları: İnkârcıların iman etmelerini engelleyen en önemli noktalardan birisi, onların birtakım şüphelere kapılıp gerçeği yakînen müşahede edememeleridir. Bu şüphe, aynı zamanda onların sıhhatli karar vermelerini de engellemektedir. Onlar, Allah’ın birliği, güç ve kudreti, Hz. Peygamberin ve diğer bazı peygamberlerin risâleti, kıyamet ve ahiretin varlığı, öldükten sonra dirilmenin vukuu hususunda şüphe içinde olduklarından, tam bir teslimiyet göstererek kabullenemezler, mütereddit bir şekilde devamlı bocalayıp dururlar. Kur’ân, onların bu psikolojik hallerinden sık sık bahseder. Meselâ, Tevbe suresinin 110. ayetinde, Cenâb-ı Hak, “mescid-i dırâr”ı yapanların¹⁴¹ kalplerinde devamlı şek, nifak, kin ve şüphe bulunduğunu, bunların ölünceye kadar da aynı şek ve şüphe içerisinde yaşamaya devam edeceklerini bildirirken, aynı zamanda bununla, mü’minler aleyhine planlar düzenleyen bütün toplulukların devamlı şüphe içerisinde bir hayat sürdüreceklerini vurgulamaktadır. Konuyla ilgili diğer bazı ayet-i kerimelerde de şöyle bildirilir: “*İnkâr edenler dediler ki: Biz, size gönderileni inkâr ettik ve bizi, kendisine (kulluğa)*

¹³⁸ Râzî, VIII, 505; Ebü’s- Suûd, VIII, 507; Hâzin, Ali b. Muhammed, *Lübâbü’t- Te’vil fi Meâni’t- Tenzil*, Mısır, tsz., IV, 362; Neseî, IV, 362.

¹³⁹ İbn. Manzûr, Ebü’l- Fadl Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü’l- Arab*, Beyrut, 1968, V, 388; Zebîdî, Muhammed Murtazâ, *Tâcü’l- Arûs*, Beyrut, 1966, IV, 66.

¹⁴⁰ Bkz. Ebû Hayyân, *el- Bahr*, VIII, 443.

¹⁴¹ Bunlar, suç işlemede ileri gidip mü’minlere zarar vermek için şer plânları görüşecekleri yer olarak “zarar mescidi” ni inşa eden münafık topluluğudur.

çağırduğun şeyden ciddi bir şüphe içindeyiz.”¹⁴² Onların bu şüpheleri, Allah’ın birliğinden,¹⁴³ yeri, göğü ve bunlarda bulunanları tek başına yaratmasındaki kudretinden olup,¹⁴⁴ işte bu şüphe sebebiyle dinden rahatsızlık duyar ve sıkılırlar.¹⁴⁵ Aynı zamanda “Onlar, Kur’ân hakkında şüpheli bir tereddüt içinde”¹⁴⁶ olduklarından, çoğu zaman “Bu Kur’ân, eskilerin masallarından başka bir şey değildir.”¹⁴⁷ demişlerdir.¹⁴⁸ Aslında onlar, buldukları şüphe içerisinde bocalayıp dururlar. Tevbe suresinde buna işareten şöyle buyrulur: “Ancak Allah’a ve ahiret gününe inanmayanlar, kalpleri şüpheye düşüp, o şüpheler içinde bocalayanlar senden izin isterler.”¹⁴⁹ Cenab-ı Hak, bu ayette, Allah’a ve ahirete iman etmeyenlerin kalplerinde şüphe bulunduğunu bildirmektedir. Dolayısıyla imansızlık, bazen, Allah’ı ve ahireti kesinlikle inkâr suretiyle olabileceği gibi, bazen de, bu hususlarda meydana gelen bir şüpheden kaynaklanabilir. İşte, Allah Teala, bu kimselerin inkârının şek ve şüpheden olduğunu bildirmiştir ki, bu da, imanda şüphesi bulunanın, Allah’a hiç iman etmemiş sayılacağını göstermektedir.¹⁵⁰ Onların kalpleri, Allah’ın vereceği sevap hakkında da şüphe içindedir.¹⁵¹ Ayette geçen, “şüpheler içinde bocalayanlar” ifadesi ise, “şek ve şüphe içinde olan kimse, menfi veya müsbet karşılık verme hususunda şaşırır kalır. Bu iki taraftan veya bu iki zıt şeyden birisine karar veremez ve hükmedemez.”

¹⁴² Hûd, 62; İbrâhîm, 9.

¹⁴³ Süyutî, *Tefsîrî'l- Celâleyn*, I, 188.

¹⁴⁴ Hâzin, III, 72, Nesefî, III, 72.

¹⁴⁵ Sâbûnî, II, 85.

¹⁴⁶ Fussilet, 45.

¹⁴⁷ En’âm, 25; Nahl, 24; Kalem, 15; Mutaffifîn, 13.

¹⁴⁸ Ayrıca bkz. Duhân, 9.

¹⁴⁹ Tevbe, 45.

¹⁵⁰ Râzî, XVI, 77.

¹⁵¹ Sâbûnî, I, 500.

anlamındadır.¹⁵² Onlar, neye bağlanıp inanacaklarına karar veremedikleri gibi kime bağlanacaklarına da karar veremezler. Nisâ suresinde onların bu psikolojik hallerinden şöyle haber verilir: *“Bunlar arasında bocalayıp durmaktalar. Ne onlara (bağlanıyorlar) ne bunlara...”*¹⁵³ Bu ayette de Allah, münafıkların, dinleri konusunda kararsız ve şaşkın olduğunu açıkça bildirmektedir. Onlar, küfürle iman arasında neye karar vereceklerini bir türlü kestiremezler, böylece bocalayıp dururlar. Aynı şekilde ne mü'minlere katılırlar, ne kâfirlere.”¹⁵⁴

Sıkıntılı ve Stresli Olmaları: Kur'ân, inkârı, kişiler için iç huzur ve barışı temin etmede en büyük engel olarak görür. Nitekim müşriklerin büyük bir stres içinde olduklarına şu ayet dikkat çekmektedir: *“Kim Allah'a ortak koşarsa, sanki o, gökten düşüp parçalanmış da kendini kuşlar kapmış yahut rüzgar onu uzak bir yere sürüklemiş gibidir.”*¹⁵⁵ Maddî hastalığın tabii olarak bünyede hararet meydana getirdiği gibi inançsızlık da kalpte huzursuzluktan dolayı bir hararet meydana getirmekte, stresle büyük oranda ruhta bir gerilim oluşarak denge bozulmakta, kişide korku, endişe, heyecan gibi hallerin meydana çıkmasına sebebiyet vermektedir.¹⁵⁶ Bu yüzden Kur'ân, inanmayanların kendileriyle barışık olmadığını, ruhi sıkıntı ve stresten dolayı gönül huzurunu elde edemediklerini bildirerek onların bu psikolojik ortamlarını şu nefis teşbihle dile getirir: *“Allah kimi saptırmak isterse onun göğsünü daraltır ve göğze çıkıyormuş gibi meşakkatlendirir. Allah, inanmayanların üstüne işte böylece*

¹⁵² Râzî, XVI, 77.

¹⁵³ Nisâ, 143.

¹⁵⁴ Hâzin, I, 415.

¹⁵⁵ Hacc, 31.

¹⁵⁶ Aydın, s. 185.

*murdarlığı musallat eder.”*¹⁵⁷ Ayette; iç sıkıntı, fiziki bir sıkıntıya teşbih edilmiş; göğsü yükselmek suretiyle azalan oksijen ve havanın, beden yeterince beslenememesinden dolayı yaşantıyı tehlikeye sokacağı gibi inkârın da, manevi hayat damarlarını tıkamaya vesile olacağı; böylece huzursuzluk ve iç sıkıntının baş göstereceğinin kaçınılmaz olacağı bildirilmiştir. Zira böyle bir durumda, kalbe, hayrın gireceği bütün yollar kapalıdır.¹⁵⁸ Ayetle ilgili olarak Taberî'nin yorumu şöyledir: “O kişi göğsü yükselmeye ve mümkün olmayan bir işi yapmaya çalışan gibidir ki bu da, kafirin kalbinin içine iman girmeyecek kadar dar olduğunu göstermek, streste olduğunu bildirmek için Allahın getirdiği bir misaldir.”¹⁵⁹ Bu ruh halini, iman edip de Peygambere karşı, yanılarak, bir anlık isyana kalkışan Sahabe'nin de yaşadığına şahit olmaktayız. Tevbe suresinin 118. ayetinde, münafıkların propagandasına aldanarak Tebûk seferinden geri bırakılan üç kişinin¹⁶⁰ o esnada hissettikleri iç sıkıntı; Kur'ân'ın anlatımıyla şöyle bildirilmektedir: “*Yer yüzü genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları kendilerini sıktıkça sıkılmıştı. Nihayet Allah'tan, yine Allah'a sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı.*” Öyle sıkılmışlardı ki, ruhları, ne bir sevinç, ne de bir ünsiyet duyuyordu. Ta ki Allah onlara acıyıp tevbelerini kabul edince üzerlerindeki bu stres, huzursuzluk ve sıkıntı bulutları dağıldı, böylece rahatlamış oldular.

İnatçı Olmaları: İnkârın psikolojik yansımalarından birisi de, kişide inatlaşma duygusunun sivrilmesidir. Hakikati gerçek dışı,

¹⁵⁷ En'âm, 125.

¹⁵⁸ İbn Kesîr, III, 328.

¹⁵⁹ Taberî, VIII, 30.

¹⁶⁰ Bu üç kişinin, Kâ'b b. Mâlik, Hilâl b. Ümeyye, Merâre b. er-Rabî' olduğu bildirilir (*Tefsîru'l-Celâleyn*, I, 170).

doğruyu yanlış, yanlış doğru şeklinde, bile bile iddia etme gibi tehlikeler içeren inatlaşma, Kur'ân'da, inkâr edenlerin ruhsal problemlerinin bir uzantısı olarak gösterilir ve onun vardığı tehlikeli sonuçlara işaret edilerek, inatçı, "ısrar eden, ayak direten",¹⁶¹ "inatçı zorba",¹⁶² "inatçı kâfir"¹⁶³ diye nitelendirilir.

"Sizler, benim kulluk ettiğime kulluk etmezsiniz."¹⁶⁴ ayet-i kerimesi, kafirlerin, Hz. Peygamberin Allah'a ibadet etme davetine karşılık gösterdikleri tepkilerin, inat boyutlu olduğuna dikkat çeker. Aynı şekilde; onlara, "göklerin ve yerin yaratıcısı sorulduğunda"¹⁶⁵ ve kendilerini yaratandan sorulduğunda,¹⁶⁶ mutlaka "Allah" diye karşılık vermeleri"ne rağmen, başka ilahlara da tapmalarının arka plânında, onların inatla Peygamberin davetine uymamaları ve bir tek ilâha bağlanmamaları vardır. Yine bunun gibi; "*Bize Melâike indirilmeliydi. Rabbimizi görmeliydik.*"¹⁶⁷, "*Gök yüzüne çıkmalsın*"¹⁶⁸ gibi lüzumsuz sözler sarf ederek "...nceye kadar asla iman etmeyiz."¹⁶⁹ deyip bahane aramaları, işi yokuşa sürmeleri, onların, aslında iman etme niyetiyle diyaloga girmediklerini, dolayısıyla bunun da inatlarından kaynaklanan psikolojik bir dengesizlik olduğunu gösterir. Bakara suresinde ise, onların inatlarıyla ilgili şu kesin hüküm bildirilir. "*Yemin olsun ki, (habibim) sen kendilerine her türlü ayeti (mucizeyi) getirsen, yine de onlar (inatlarından) sana uyup kıblene*

¹⁶¹ Nûh, 7.

¹⁶² Hûd, 59; İbrâhîm, 15.

¹⁶³ Kâf, 24.

¹⁶⁴ Kâfirûn, 3.

¹⁶⁵ Lokmân, 25; Zuhruf, 87.

¹⁶⁶ Zuhruf, 87.

¹⁶⁷ Furkân, 21.

¹⁶⁸ İsrâ, 93.

¹⁶⁹ Bakara, 55; En'âm,124; İsrâ, 90; Sebe', 31,

*dönmezler...*¹⁷⁰

Zayıf ve Güçsüz Olmaları: Fiziksel olarak güçlü bir beden yapısına sahip olursa da bu, kişide, kuvvet ve cesaretin yeterince var olduğu anlamına gelmez. Zira bu fiziksel etkenler tek başına yeterli olmayıp, onları takviye edici, itici bir gücün (kuvve-i maneviyenin) zorunlu olarak bulunması gereği kaçınılmazdır. İnkâr edenler, bu değerden yoksun olduğundan, kalıplı görünümde olsalar bile, Kur’ân bunları, içi boş, işe yaramaz, güvensiz, itimat edilmeyen kişiler, kuru kalabalık olarak tanıtır ve şöyle der: *“Onları gördüğün zaman, kalıpları hoşuna gider. Konuşurlarsa sözlerini dinlersin. Onlar, sanki elbise giydirilmiş kütüklerdir.”*¹⁷¹ Onların bir kısmı, şekil ve görünüm itibariyle güzel, parlak ve iri cüsseli olduğundan dolayı ilk anda bakanların hayranlığını kazanır. Bazıları, fesahatları ve dillerinin akıcılığından dolayı muhatabını hemen tesiri altına almayı başarırdı. Ancak bunun yanında, ilim ve fikirden mahrum bir takım suretler olmaları hasebiyle duvara yaslandırılmış kütüklere benzerler. Onlar, âdeta, ruhsuz kalıplar, akılsız bedenlerdir.¹⁷² Birbirlerine karşı onların (görünürdeki) dostlukları ve (menfaate dayalı) bağlılıkları da, örümceğin yaptığı yuvadaki çürüklüğe benzediğinden,¹⁷³ kendi aralarında güven telkin etmezler.

Çabuk Aldanmaları: İman, güvenin, inkâr, güvensizliğin bir göstergesidir. Bu sebeple, İmanda; bir değerler bütününe şuurlu bir bağlanma, bir teslimiyet söz konusu iken, inkârda; körü körüne bir saplantı kendini göstermektedir. Bu saplantının temelinde, genel

¹⁷⁰ Bakara, 145.

¹⁷¹ Münâfikûn, 4.

¹⁷² Sâbûnî, III, 363.

¹⁷³ Ankebût, 41.

anlamda, aldanma ve aldatma yatmaktadır. Her münkir, aldandığını ahiret hayatında fark edecektir.¹⁷⁴ Bu aldanma, kişilerin birbirlerine karşı yaptıkları telkinler neticesinde gerçekleşeceği gibi, şeytanların, insanlara vesveseler vermesi ile de vuku bulur. “Zira, şeytan, insana, “inkâr et” der. İnsan inkâr edince de, “ben, senden uzağım, çünkü ben, alemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım” der.”¹⁷⁵ Bu ayette Allah, aldatmanın, inkâr üzerinde fonksiyonel bir etkiye sahip olduğunu güzel bir temsille beyan etmektedir.¹⁷⁶ Başka bir ayeti kerimede de şöyle bildirilmektedir: “Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar, aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar...Ahireti inkâr edenlerin kalpleri ona (o yaldızlı söze) kansın, ondan hoşlansınlar ve işledikleri suçları işlemeye devam etsinler diye böyle yaparlar.”¹⁷⁷ Bu ayet-i kerimelerde ise, “şeytanların, birbirlerine dalalet ve şer işlemleri için vesvese verdikleri, insanları aldatmak ve onlara tuzak kurmak için süslü ve yaldızlı laflar, batıl sözler telkin ettikleri” bildirilirken, ancak ahireti inkâr eden kafirlerin kalplerinin bu yaldızlı sözlere meyiledeceği vurgulanmaktadır ki, bu da, onların muhakemelerinin zayıf olduğunu, basiret sahibi olmadıklarını, basit şeyler karşısında metanetlerini kaybederek akıllı davranmadıklarını, gerçeği kavrayamadıklarını, çok çabuk aldanabildiklerini göstermektedir. Çünkü, söylenen süslü söze ilk etapta kanma, aldanmanın en alt basamağıdır.

Ümitsiz Olmaları: Kur’ân’da “ye’s” ve “kunût” ile ifade edilen ümitsizlik, recâ ve umudun zıddı¹⁷⁸ olup, arzu ve beklentinin

¹⁷⁴ Bkz. Bakara, 167, A’râf, 38.

¹⁷⁵ Haşr, 16.

¹⁷⁶ Krş. Râzî, XXIX, 290- 91.

¹⁷⁷ En’âm, 112, 113.

¹⁷⁸ İbn Manzûr, XV, 431.

kesilmesi¹⁷⁹ anlamındadır. Kunût, ye's'ten daha mübalağalı bir mana ifade eder.¹⁸⁰ Ümitsizlik, bir manada hayatın anlamını yitirdiği, amacın yok olduğu, düşüncenin sıfırlandığı noktadır. Allah Teala, kullarını bu tehlikeli psikolojik ortamdan uzak tutmak için umudu tüketmeyip¹⁸¹ korku ile ümit arası bir yaşam seyri çizilmesini emretmiş¹⁸² ve bu duygular içerisinde imanın gereğinin yerine getirilmesini bildirmiştir. Ancak inkâr edenlerin psikolojik durumları buna müsait olmadığından, onlar Allah'ın rahmetine bel bağlamaz, ahiretten umudu keserler,¹⁸³ bunalımlı ve huzursuz bir hayat sürerler, mutluluk ve sükuneti yakalayamaz, böylece sağlıklı bir kişiliğe sahip olmadıklarını ortaya koyarlar.

Kur'ân'da ümitsizlik, inkâr edenlerin psikolojik bir özelliği olarak belirtilmekte,¹⁸⁴ ümitsizliği benimseyenlerle dostluk men edilmekte,¹⁸⁵ hatta ümidi yitirmeyi Kur'ân, bir sapıklık olarak görmektedir.¹⁸⁶

Sonuç olarak şunu diyebiliriz: Gerçek şu ki; kişi, yaşantısını idame ettirirken ruhsal bir takım dalgalanmalar geçirmekte, farkında olarak veya olmayarak bunların etkisi altına girmektedir. Kur'ân, insan karakterinden bahsederken bu zaaf noktalara zaman zaman temas etmekte, bir yandan bu tür şahsiyetleri tanıtır diğer taraftan onların bu ruhsal yapılarının olumsuz sonuçlarından haber

¹⁷⁹ Ebü'l-Bekâ, Eyyûb b. Huseyn, *el-Külliyât*, nşr. Adnân Dervîş, Muhammed Mısrî, Beyrut, tsz., s. 985.

¹⁸⁰ İbn Manzûr, XI, 319.

¹⁸¹ Zümer, 53.

¹⁸² Secde, 16.

¹⁸³ Mümtetine, 13.

¹⁸⁴ Hûd, 9; Yûsuf, 87.

¹⁸⁵ Mümtetine, 13.

¹⁸⁶ Hicr, 56.

vermektedir. Yine o, insan fıtratının vazgeçilmez bir gereği olarak gördüğü “ıman”ı, insanı kemal noktasına ulaştıran bir merkez olarak kabul etmekte, bunun aksini, yani inkârı ise, şahsiyeti zedeleyici, karakteri bozucu, psikolojik yapıyı alt üst edici bir unsur olarak tanıtmakta, neticede de inkârın, tutarsız bir hayat, dengesiz, gayesiz ve huzursuz bir yaşantıya sürükleyeceğini bildirmektedir.